

13. Abdî-i Siyâhî'nin *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî* adlı eserine göre 19. yy. Limni Adası Rumeli Türkçesi ağız özellikleri¹

Burçin ÖZDEMİR²

APA: Özdemir, B. (2024). Abdî-i Siyâhî'nin *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî* adlı eserine göre 19. yy. Limni Adası Rumeli Türkçesi ağız özellikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 272-304. DOI: <https://zenodo.org/record/13337641>

Öz

Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî adlı eser, Limnili Abdî-i Siyâhî tarafından 1843 yılında kaleme alınmıştır. Eser, 15 varaktır ve her varakta genel olarak 23 satır bulunmaktadır. Eserin bilinen tek nüshası, Milli Kütüphane'de A/7947 numarasıyla kayıtlıdır. *Menâkıbnâme*'nin konusunu; *Niyâzî-i Mısırî*'nin Limni'ye sürgün edildikten sonra Limni adasındaki hayatı, orada çektiği sıkıntılar, vuku bulan hadiseler oluşturmaktadır. *Menâkıbnâme* metni, müellifin Siyâhî mahlasıyla yazdığı birkaç manzumeyi de ihtiva etmektedir. Bu çalışmada, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî* metni bir dil malzemesi olarak ele alınacaktır. Klasik Osmanlı Türkçesi ile yazılmış herhangi bir eserin dili ve imlâsıyla *Menâkıbnâme*'nin dili ve imlâsı büyük oranda farklılık arz etmektedir. Klasik Osmanlı Türkçesinin imlâsında beklenen hususlar *Menâkıbnâme*'de görülmemektedir. Metnin yazım özelliklerinin yanında kullanılan dil de Klasik Osmanlı Türkçesi değildir. *Menâkıbnâme*'de kullanılan dil, Rumeli Türkçesidir. Müellifin Klasik Osmanlı Türkçesi imlâsına hâkim olmaması dolayısıyla gösterdiği yazım özellikleri aynı zamanda 19. yy.'da Limni adasında konuşulan Türkçenin bugün anlaşılmasına olanak sunmuştur. Klasik Osmanlı Türkçesinin kalıplarına uymayan müellif, eserini yazarken de konuştuğu Türkçeyi olduğu gibi yazıya yansıtmıştır. Böylelikle 19. yy Limni adası ağzının yazılı bir metinde takip edilebilmesi mümkün olmuştur. Bu çalışmada *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî* metni esas alınarak 19. yy. Limni adası Rumeli Türkçesi ağız özellikleri belirlenecek, Limni adasında Türkçenin tarihi bir ağız tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Abdî-i Siyâhî, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî*, tarihi Limni adası ağzı, Rumeli Türkçesi, 19. yy.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %5

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 05.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.08.2024-**Yayın Tarihi:** 21.08.2024; DOI: <https://zenodo.org/record/13337641>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Öğr. Gör. Dr., Amasya Üniversitesi, TÖMER / Lect. Dr., Amasya University, TÖMER (İstanbul, Türkiye), burcin.ozdemir@edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5980-5239> ROR ID: <https://ror.org/0oosboxoy13>, ISNI: 0000 0004 0386 6723, Crossref Funder ID: 100010724

According to Abdî-i Siyâhî's Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî, 19th century Limni Island Rumeli Turkish dialect features ³

Abstract

The work called Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî was written by Abdî-i Siyâhî from Limni in 1843. The work consists of 15 leaves and each leaf contains 23 lines. The only known copy of the work is registered in Milli Kütüphane with the number A/7947. The subject of Menâkıbnâme; Niyâzî-i Mısırî's life on the island of Limni after he was exiled to Limni, the troubles he suffered there and the events that took place constitute it. The Menâkıbnâme text also includes a few poems written by the author under the pseudonym Siyâhî. In this study, the text of Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî will be discussed as a language material. The language and spelling of Menâkıbnâme differ greatly from the language and spelling of any work written in Classical Ottoman Turkish. The issues expected in the spelling of Classical Ottoman Turkish are not seen in Menâkıbnâme. In addition to the spelling features of the text, the language used is not Classical Ottoman Turkish. The language used in Menâkıbnâme is Rumelian Turkish. Considering the author's spelling characteristics, the spelling mistakes he made due to his lack of command of Classical Ottoman Turkish also made it possible for the Turkish spoken on the island of Lemnos in the 19th century to be understood today. The author, who did not have the consciousness of complying with the patterns of Classical Ottoman Turkish, reflected the Turkish he spoke exactly while writing his work. Thus, it was possible to follow the 19th century Lemnos island dialect in a written text. In this study, the dialect characteristics of 19th century Limnos island Rumelian Turkish will be determined based on the Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî text, and a historical dialect of Turkish on the island of Limni will be tried to be identified.

Keywords: Abdî-i Siyâhî, Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî, historical dialect of Limnos island, Rumelian Turkish, 19. yy.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 5

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 05.07.2024-**Acceptance Date:** 20.08.2024-

Publication Date: 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337641>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Abdî-i Siyâhî'nin bilinen tek eseri *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî*'dir. *Menâkıbnâme*'nin içinde Siyâhî mahlasıyla yazılmış şiirleri de mevcuttur. *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî* adlı eseri ilim dünyasına ilk olarak Mustafa Tatcı tanıtmıştır. Tatcı, eseri "*Limni'de Sürgün Bir Veli*" adıyla 2010'da yayınlamıştır. Yazar, kendi ifadesiyle 'Siyâhî'nin yazmış olduğu *Menâkıbnâme* metninin çevirisinin olduğu gibi yayınlanmasının umumi okuyucuya ve Hz. Mısrî'yi sevenlere kazandıracığı bir şeyin olmaması' sebebiyle metni serbest bir şekilde günümüz Türkçesine aktarmıştır (2021: 9).

Menâkıbnâme'deki bilgilerin çoğu Niyâzî-i Mısrî'nin Limni'deki ilk dervişi ve halifesi Mahmûd Efendi'nin ağzından -zaman zaman olayları bizzat görmüş gibi- nakledilmektedir (Tatcı 2021: 7). Tatcı, Siyâhî mahlaslı bu kişinin Mahmud Efendi'nin kendisi mi yoksa Limni'de tekkenişin olan ve türbedarlık yapan (H. 1268/M. 1851/2) senesinde vefat eden Mahmud Efendi'nin torunlarından Şeyh Abdî-i Siyâhî adlı başka bir türbedar mı, sorusuna dikkat çeker ve sonrasında Siyâhî'nin Mısrî ile ilgili olayları görmüş gibi anlatmasını eserin bir üslup özelliği olarak yorumlar (2021: 8).

Bu çalışmada, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî* metni bir dil malzemesi olarak ele alınacaktır. Klasik Osmanlı Türkçesi ile yazılmış herhangi bir eserin dili ve imlâsıyla *Menâkıbnâme*'nin dili ve imlâsı büyük oranda farklılık arz etmektedir. Klasik Osmanlı Türkçesinin imlâsında beklenen hususlar *Menâkıbnâme*'de görülmemektedir. Metnin yazım özelliklerinin yanında kullanılan dil, Klasik Osmanlı Türkçesi değildir. *Menâkıbnâme*'de kullanılan dil, Rumeli Türkçesidir. Tatcı (2021), eserin Osmanlı edebî dilini ve imlâsını bilmeyen biri tarafından imlâsı bozuk bir Rumeli ağzıyla yazıldığını, bu durumun eserin okunmasını imkânsız hale getirdiğini belirtir (s. 12, 13). Müellifin Klasik Osmanlı Türkçesi imlâsına hâkim olmaması dolayısıyla gösterdiği yazım özellikleri aynı zamanda 19. yy.'da Limni adasında konuşulan Türkçenin bugün anlaşılmasına olanak sunmuştur. Klasik Osmanlı Türkçesinin kalıplarına uymayan müellif, eserini yazarken de konuştuğu Türkçeyi olduğu gibi yazıya yansıtmıştır. Böylelikle 19. yy Limni adası ağzının bir yazılı metinde takip edilebilmesi mümkün olmuştur.

Çalışmada öncelikle Abdî-i Siyâhî ve eseri *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî* ile ilgili açıklamalarda bulunulacak, sonrasında Limni adası hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Dil İncelemesi bölümünde ise öncelikle metnin yazım özellikleri üzerinde durulacak, bu yazım özelliklerinden yola çıkılarak müellif hakkında birtakım değerlendirmeler yapılacaktır. Sonrasında ise metnin ses ve şekil özellikleri üzerinde Rumeli Türkçesine ait hususlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.1. Abdî-i Siyâhî

Abdî-i Siyâhî, Niyâzî-i Mısrî'nin türbedarlarından olup M. 1851 senesinde vefat etmiştir (Tatcı 2021: 11). *Menâkıbnâme* içinde Siyâhî mahlasıyla yazdığı manzumeleri bulunmaktadır. Abdî-i Siyâhî aynı zamanda *Menâkıbnâme*'nin bulunduğu el yazmasının başında yer alan Niyâzî-i Mısrî'nin *Dîvân*'ının da müstensihidir. Abdî-i Siyâhî hakkında bazı ipuçlarına *Menâkıbnâme*'den ulaşmak mümkündür. Aşağıda Niyâzî-i Mısrî'nin defni sırasında naaşın mezara indirilmesinin kendisine teklif edildiğini 'bu fakir' tabiriyle bildirmektedir:

Ey aziz bilgil kim çünkü ğasil hizmetin tamâm eyledi, ğâib ve meşâyih ve dervişân ve ulemâ ve ağniyâ geldiler ve tazimile tevhid ederek ve sancaklar ve küdümler ve mazharlar çalınarak ve zâkirler kısideler okunarak Hzret-i Hüseyin Efendimiz Câmi-i şeriflerinde getirüp mihrâbın önüne koyup ve namâzın Hüseyini şeyhi Şeyh Abdurrahman Efendi hâzretleri edâ eyledikde câmi-i şerifden yine tazim birle alup dergâha geldiler ve türbe-i şerif altı lâh idi. Dervişler ve meşâyihler cümle lâh etrâfına dizüldiler ve bu fakire teklif buyurdılar. Fakir daği lâh içine girdim. Efendimi

râhat koydım (10a.19-10b.3)

Metinde birçok yerde Mahmud Efendi'den bahsedilirken 'bu fakir, bu fakir-i bîcâre' şeklindeki ifadelere rastlanmak mümkündür.

Abdî-i Siyâhî, eserde yer alan bir beyitte Mısırî'nin dilinden dinleyerek onun vasıflarını anlattığını ifade etmektedir:

*Siyâhi vaşfın şoyledi Mısırî dilinden dinledi
Mâtem bugün çün eyledi âh rıhletâ vâh rıhletâ (10b.5)*

Abdî-i Siyâhî, bir beyitte kırk senedir Mısırî'nin dergahında bulunduğunu belirtmektedir:

*Kırk sene olmuş Siyâhi kapıda kuluyum
Biñ dañı ömrüm olandı kapusunda yatmağa (13b.11)*

Abdî-i Siyâhî, Kerbela hakkında yazdığı bir manzumede yer alan bir beyitte, bu sözleri Mısırî ile birlikteyken kaleme aldığını söylemektedir:

*Âhile zâr eder idim bu sözleri yazar idim
Mısırî ile bile idüm ârif olanlar anlasun (14b.19)*

Bir beyitte de Abdî-i Siyâhî, Limni adasında Mısırî'nin dergahında kıyamete kadar kalacağını bildirmektedir:

*Yesiriyim dergâhında Arabiyyim Hâzretin
Beklerim tâ haşr olunca cezire-i Limnide hem (14a.22)*

Menâkıbnâme'de Niyâzî-i Mısırî'nin naaşının gusledilmesi ile ilgili bir anekdot nakledilmektedir. Menâkıbnâme'ye göre Niyâzî-i Mısırî, kendisini öldükten sonra halifesi Mahmud Efendi'nin gusletmesini ancak elini vücuduna uzatmamasını ister. Niyâzî-i Mısırî'nin naaşının gusledilmesi esnasında Mahmud Efendi bu vasiyeti unuttur ve elini Niyâzî-i Mısırî'nin vücuduna uzatır. Tam o sırada Niyâzî-i Mısırî gözünü açıp eliyle Mahmud Efendi'nin eline vurur. Mahmud Efendi'nin eli o andan sonra hissetmez olur ve kendisi de siyah renge döner:

“Yâ Şeyh Mahmūd eger âhirete azîmet edersem sen beni ğasil eylesün ve bu maķâmda dañi defni edesün ve taħaret eylemeyesün. Bizler pâk oluruz, elin uzatma” (7b.5-6)

Ey aziz bilgil kim çün Hâzret-i Şeyhîñ mâşûka teşriflerini gördim, çıkup ahâliye haber vërdim. Cümlesi cem ederler ve Hâzret-i Şeyhîñ mübârek cesetini ğaşlı eyledim. Çünki vasiyyet buyurmuş idi. Ammâ firâkıdan haţır-ı âcizânemden gidüp ve hâzır olan hekim ve müftisi ibrâm ederler idi, bi-ħoş ğasil oluna. Çünkim elim taħarete getürdim, mübârek gözlerini açup eliyle elime ğarb eyledi. Ol sâ at elim bilmez ve duymaz idim ve siyâh oldım. Ah kurb-ı sulţân âteş-i süzân çünkim bu esrârî gördiler bir kimesne mübârek vücûdına elin şunmak cesâret eylemez idi. O hâl ile ğasliñ tamâm eyledim ve tevhid ile kabr-i şeriflerine gelüp kendim biraķdım (7b.17-23)

Yukarıda anlatılan olay sonunda Mahmud Efendi'nin bir eli iş göremez olur ve kendisi de siyah kesilir. Aşağıdaki beyitte mahlasıyla birlikte yüzünün karalığından da bahseder:

*Senden umarım pâdişâh kim kılsun derde şifâh
Yüzim kara Abdî-i Siyâh, Hasan Hüseyin kabûl eylesün (14b.20)*

Menâkıbnâme'de Siyâhî'nin *Niyâzî-i Mısırî* ile birlikte bulunduğu, bu esnada şiirlerini yazdığı; *Niyâzî-i Mısırî*'yi defneden Mahmud Efendi'nin aslında müellifin kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eserin müellifi Siyâhî ile Mahmud Efendi arasında yüz sene kadar bir zaman farkı bulunmaktadır (Tatçı 2021: 11). Dolayısıyla buradaki müphemlik, eserin aydınlatılmaya muhtaç kısımlarından birini oluşturmaktadır.

1.2. *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî*

Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî adlı eser, Limnili Abdî-i Siyahî tarafından H. 1259/ M. 1843 yılında kaleme alınmıştır. Eserin bilinen tek nüshası, Milli Kütüphane'de A/7947 numarasıyla kayıtlıdır. *Menâkıbnâme*'nin bulunduğu yazmanın başında *Niyâzî-i Mısırî*'nin *Dîvân*'ı mevcuttur. *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî*'nin yazarı Abdî-i Siyahî aynı zamanda *Niyâzî-i Mısırî Dîvân*'ının da müstensihidir.

Menâkıbnâme 15 varaktan oluşmaktadır. Yazmada 60b-74b varakları arasında yer almaktadır. Bir sayfada genel olarak 23 satır bulunmaktadır. Satırlar sayfalara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Yazı türü nesihdir. Harekesiz bir nüshadır. Mensur *Menâkıbnâme*'nin içerisinde yer yer Abdî-i Siyahî'ye ait manzumeler bulunmaktadır. Müellif, bu manzumelerde Siyâhî mahlasını kullanmıştır. *Menâkıbnâme*'de anlatılan olaylarla ilgili olarak yeri geldikçe derkenarlarda açıklamalarda bulunulmuştur.

Menâkıbnâme'de başlıca şu konular yer almaktadır: *Niyâzî-i Mısırî*'nin Limni adasına sürülüşü, Limni'de çektiği sıkıntılar, orada başına gelen olaylar, Mahmud Efendi'nin kendisine intisabı, adada bulunan tîn-ı mahtum cevheri, *Niyâzî-i Mısırî*'nin oğlu Çelebi Ali Efendi'nin Limni'ye gelişi, *Niyâzî-i Mısırî*'nin vefatı, defni ve defni sırasında meydana gelen hadiseler.

Menâkıbnâme'de üzerinde durulmak istenen asıl konu ise eserin yazım özellikleri ile eserde kullanılan dildir. Öncelikle eserin yazım özellikleri üzerinde durmak gerekir. Klasik Osmanlı Türkçesi ile yazılmış herhangi bir eserin dili ve imlâsıyla *Menâkıbnâme*'nin dili ve imlâsı kıyas götürmeyecek biçimde farklılık arz etmektedir. Klasik Osmanlı Türkçesinin imlâsında beklenen hususlar *Menâkıbnâme*'de görülmemektedir. Bu hususlar, Yazım Özellikleri bölümünde ayrıntılı incelenecektir. Ancak burada kısaca değinmekte fayda vardır.

Öncelikle metinde Arapça/Farsça alınma kelimelerin orijinal yazılışlarına rastlamak neredeyse mümkün değildir. Burada hecelerde bulunan ünlü harflerin yazımı söz konusudur. Bu şekilde yazımlar oldukça fazladır. Bundan başka Arapça *Habibullâh*, *beytullâh* gibi ifadeler de orijinal yazımdan farklıdır. Arapça kelimelerde damak n'si ile yazım söz konusudur. Arapça/Farsça kelimelerdeki farklı yazımdan başka Türkçe *eyit-* kelimesi, neredeyse harf harf ayrılarak yazılmıştır: **ای ایتدی** *eyitdi* (3b.7). *Menâkıbnâme* ile yazmada yer alan *Dîvân* nüshası aynı yazım özelliklerini haizdir. Zikredilen bütün bu yazım özelliklerine, Klasik Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir eserde rastlamak -istisnalar hariç- mümkün görünmemektedir. Gülsevin, hangi bölgeden hangi etnik yapıdan olursa olsun, Osmanlı şair ve yazarlarının edebî Osmanlı Türkçesi ile eserler ürettiklerini; Rumeli kökenli pek çok şair, yazar ve devlet adamının da eserlerini edebî dilde verdiğini belirtir (2017: 24). Rumelili şair ve yazarların eserlerinde 'standart dışı kullanım' ya da 'ağız veya bölge ögesi' denebilecek unsurların varlığının muhtemel olduğunu ancak bunun nadiren görülebileceğini kaydeder (2017: 24).

Metnin yazım özelliklerinin yanında kullanılan dil de, Klasik Osmanlı Türkçesi değildir. *Menâkıbnâme*'de kullanılan dil, Rumeli Türkçesidir. Hatta yazıldığı tarih esas alındığında 19. yy. Limni

adası Rumeli Türkçesi de demek yanlış olmayacaktır. Müellifin Klasik Osmanlı Türkçesi imlâsına hâkim olmaması dolayısıyla gösterdiği yazım özellikleri aynı zamanda 19. yy.'da Limni adasında konuşulan Türkçenin bugün anlaşılmasına olanak sunmuştur. Klasik Osmanlı Türkçesinin kalıplarına uymayan müellif, eserini yazarken de konuştuğu Türkçeyi olduğu gibi yazıya yansıtmıştır. Böylelikle 19. yy Limni adası ağızının bir yazılı metinde takip edilebilmesi mümkün olmuştur. Söz konusu ağız özellikleri üzerinde ileride ayrıntılı olarak durulacaktır.

Mustafa Tatcı, Menâkıbnâme'de konu bağlantısında kopukluklar olduğunu, Siyâhî'nin ağızdan ağıza nakledilen bazı bilgileri hafızasında kaldığı kadarıyla anlattığını bunun neticesinde Menâkıbnâme'nin yarı belgesel yarı kurgusal bir romana dönüştüğünü belirtmektedir (2021: 9). Ayrıca Tatcı, Menâkıbnâme'nin tenkide muhtaç olduğunu, Niyâzî-i Mısırî ile ilgili belgelerin tamamının yayınlanmadan böyle bir çalışma yapılamayacağını söylemektedir (2021: 9). Bu çalışmada *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî* metni -eserde yer alan bilgilerin doğruluğu ve tenkidi konu ile ilgilenen alanında uzman araştırmacılara havale edilerek- bir dil malzemesi olarak ele alınacaktır. *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî* metni esas alınarak 19. yy. Limni adası Rumeli Türkçesi ağız özellikleri belirlenecek, Limni adasında Türkçenin tarihi bir ağız tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.3. Limni adası hakkında

Ege denizinin kuzey kesiminde Çanakkale Boğazı'na 61 km uzaklıkta yer alan, bugün Yunanistan'a bağlı bulunan bir adadır (Emecen 2003: 190). Adayı antik dönemden beri meşhur yapan en önemli özelliği, tedavi edici olduğuna inanılan ve Osmanlı belgelerinde "tîn-i mahtûm", Batı eserlerinde "terra Limnia, terra sigillata" adı verilen bir çeşit toprağın çıkarıldığı yer olmasıdır (Emecen 2003: 190). Menâkıbnâme'de tîn-ı mahtum cevheri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Menâkıbnâme'de tîn-ı mahtum ile ilgili anlatılanlar kısaca şu şekildedir: Bir gün Niyâzî-i Mısırî Limni'de bir cin ile konuşur. Cin ona tîn-ı mahtumun çıktığı alanda ertesi gün tavaf yapılacağını söyler. Gece sabaha kadar Niyâzî-i Mısırî ile ruhlar tavaf yaparlar. Sonra Mahmud Efendi bu halin ne olduğunu sorar. Niyâzî-i Mısırî, o alanda tîn-ı mahtum cevheri bulunduğunu, cevherin Hz. Muhammed'in tükürüğü olduğunu ve bu cevherin şifalı olduğunu söyler. Ayasofya Caminin de bu cevher hürmetine ayakta kaldığını ekler (3a.13-3b.12).

Limni adasına Türklerin iskanı, 14. yüzyıl başlarında Kuman Türklerinin II. Andronikos tarafından aileleriyle birlikte adaya yerleştirilmeleriyle başlamıştır:

Adanın yerleşim tarihi bakımdan en önemli olay 1327'de gerçekleşir. İmparator ve aynı zamanda tarihçi olan Kantakuzenos, II. Andronikos'un Trakya'da bulunan ve paralı asker olarak Bizans'a hizmet veren 2000 kişilik Kuman Türkü'nün aileleriyle birlikte Limni, Taşoz ve Midilli'ye yerleştirilmesini emrettiğini belirtir. Bunlardan birkaç yüz aile Limni'ye giderek yerleşir. 1453'te İstanbul'un fethinin hemen ardından Limni Osmanlı idaresi altına girer (Emecen 2003: 190).

Limni adasının Yunanlılar tarafından işgalinden sonra ada, Lozan Antlaşması'yla Yunanistan'a bırakılır, bu sırada adada 2540 Türk yaşamaktadır; bunların bir kısmı 1920'de, bir kısmı daha sonra adadan ayrılmıştır ve yerlerine 1923'te Anadolu'dan gelen 3000 Rum yerleştirilmiştir (Emecen 2003: 192).

Limni adasının ilginç bir özelliği, Osmanlı Devleti zamanında bir sürgün adası haline gelmesidir. Bilhassa XVII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar Limni adası, sürgün cezasına çarptırılanların gönderildiği bir merkez olmuştur (Demircan 2014: 198). Demircan, Limni'de yaşamak zorunda bırakılan kişilere bakıldığında bunlardan birçoğunun yaşadıkları dönemin son derece temayüz etmiş şahsiyetleri arasında yer aldığına dikkat çeker (2014: 199). XVII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şair

Niyâzî-i Mısırî, XVIII. yüzyılda Kırım sultanları Sahib Giray ve Devlet Giray sözü edilen sürgünler arasındadır. Türkçülük akımının önderlerinden Ziya Gökalp de Limni'ye sürgün gidenler arasındadır. Limni'den ailesine gönderdiği mektuplarda Limni'nin ikliminin, manzarasının güzelliklerinden bahseder. Ziya Gökalp'in kızına yazdığı bir mektupta Limni'nin güzelliklerini Diyarbakır'a benzettiği 'Limni'de Dicle Vadisi' başlıklı bir şiiri yer almaktadır (Tansel 1989: 31).

Sürgünlerin yanı sıra kalebend cezasına çarptırılanlar da mevcuttur. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa, Şair Kânî kalebend cezasına çarptırılanlar arasındadır (Demircan 2014: 202).

Niyâzî-i Mısırî, yaşadığı dönemde bazı devlet adamlarına yönelttiği eleştiriler dolayı önce Rodos'a, muhalif hareketlerinin sürmesi sebebiyle bu defa 1677'de Limni adasına sürgün edilir. Uzun yıllar sonra sürgün cezası bitince 1692'de Bursa'ya dönen Niyâzî-i Mısırî, ordunun Avusturya seferine çıkacağı sırada müritleriyle birlikte sefere katılmak ister. Ancak bu isteği geri çevrilir. Buna rağmen müritleriyle beraber Tekirdağ civarına kadar gelmesi üzerine Niyâzî-i Mısırî tekrar Limni'ye sürülür. Uzun yıllar boyunca sürgün hayatı yaşayan Niyâzî-i Mısırî, Limni'de 1694'te vefat eder (Aşkar 2007: 167).

Niyâzî-i Mısırî'nin yıllarca mecburi sakin olarak Limni'de yaşaması dolayısıyla ada halkı üzerinde büyük bir tesire sahip olmuştur. 'Geçmişten Günümüze Foça ve Mübadilleri' başlıklı bir çalışmada Limni mübadillerinde o dönemlerde Niyazi ismine sıkça rastlandığı, bu ismin kullanılmasının nedeninin Limni adasında sürgün hayatına mahkûm edilen ve Limni halkı tarafından çok sevilen ve saygı duyulan Niyâzî-i Mısırî'den dolayı olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, Limni mübadillerinden bir kişi ile yapılan sözlü tarih çalışması kaynak gösterilerek halkın Niyâzî-i Mısırî'yi ermiş bir kişi olarak kabul ettiği ve Niyazi Mısri'yi Rumların da sevip saydığı aktarılmıştır (Bıçak 2022: 198). Yine aynı çalışmada Limni'den Foça'ya gelen toplam mübadil sayısı 1456 kişi olarak belirtilmiştir (s. 193).

2. Dil incelemesi

Bu bölümde Abdî-i Siyâhî'nin Menâkıbnâme'si dil özellikleri bakımından incelenecektir. Öncelikle eserdeki bazı yazım özellikleri üzerinde durulacak, daha sonra eserin ses ve şekil bilgisi açısından öne çıkan hususlar ele alınacaktır. Eserde ses ve şekil bilgisi açısından ele alınan hususlar, Klasik Osmanlı Türkçesi ile Rumeli Türkçesi arasındaki farklılıklar gözetilerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. Yazım özellikleri

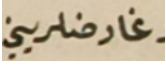
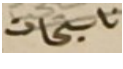
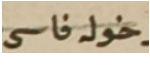
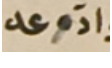

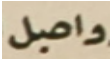

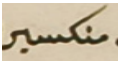
Menâkıbnâme'nin dil incelemesine geçmeden önce yazım özelliklerine kısaca değinmek burada faydalı olacaktır. Eserde alınma sözcüklerde ünlü gösterilmesi, Arapça ve Türkçe ibarelerin farklı yazımları, Arapça sözcüklerde damak n'si kullanımı, Türkçe sözcüklerde ayn (ع) harfinin kullanımı, Farsça tamlamalarda izafet kesresinin gösterilmesi gibi hususlar, eserin yazım özelliklerindedir. Müellifin Klasik Osmanlı imlâsının kalıplarına uymaması, ilerleyen bölümlerde incelenecek olan 19. yy. Limni adası ağız özelliklerini de yazıya yansıtmasına imkân sağlamıştır. Müellif, konuştuğu gibi yazma çabası içerisinde ve bu yüzden kullandığı kelimenin neredeyse her ünlüsünü gösterme gayretine girmiş, Limni ağızındaki ünlü-ünsüz uyumsuzluklarının açık bir şekilde tespit edilmesine olanak vermiştir.

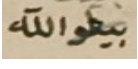
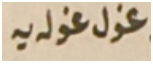
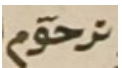
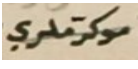
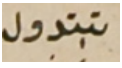
Aşağıda bu görüşü destekleyecek örneklere yer verilmiştir.

2.1.1. Alınma sözcüklerde ünlü gösterilmesi

Eserde alınma sözcükler, orijinal yazılışlarında bulunmayan ünlüler gösterilerek yazılmıştır. Bu

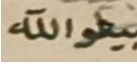
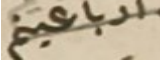
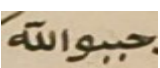
sözcüklerin sayısı eserin hacmine oranla oldukça fazladır. Aşağıda eserde yer alan ünlüsü gösterilen alınma sözcüklerden bazıları orijinal yazılışlarıyla birlikte tablo halinde verilmiştir:

/a/	
Ar. ğaraz غرض 'istemek, arzu'	 ğarazlarını (5b.7)
Ar. nasiĥat نصيحت 'öğüt'	 nasiĥât (5b.18)
/e/	
Ar. ĥulefâ خلفاء 'halifeler'	 ĥulefâsı (3b.2)
Ar. iddi'â ادعاء 'ısrarla savunma'	 idde'a (8a.17)
/ı/	
Ar. fırqa فرقه 'bölük'	 fırqa (2a.17)
Ar. vâşıl وصل 'ulaşma'	 vâşıl (4b.5)
/i/	
Ar. cinn جن 'cin'	 cin (3a.8)
Ar. dâhil داخل 'girmiş, içeride'	 dâhil (3a.6)
Ar. münkesir منكسر 'kırlmış'	 münkesir (2b.6)

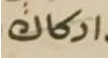
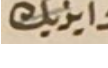
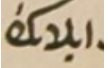
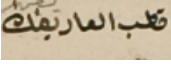
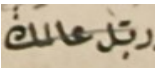
/u/	
Ar. beytullâh بيت الله 'Allah'ın evi, Kabe'	 beytullâh (3b.11)
Ar. ğulğule غلغله 'gürültü'	 ğulğuleye (7a.15)
Ar. teraḥḥum ترحّم 'acıma, merhamet etme'	 teraḥḥum (1b.12)
/ü/	
Ar. mükerrem مكرم 'hürmete layık'	 mükerremleri (4b.5)
Ar. tebeddül تبدّل 'değişme'	 tebedtül (6a.18)

2.1.2. Arapça ibarelerde farklı yazım ve damak n'si kullanımı

Eserde Arapça ibarelerde farklı yazımlar görülmektedir. Bu yazımlarda da kelimelerin ünlüsü gösterilmeye çalışılmıştır. Aşağıda konu ile ilgili örneklerden bazıları verilmiştir:

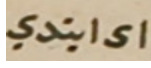
beytullâh بيت الله 'Allah'ın evi, Kabe'	 beytullâh (3b.11)
biiznillâh باذن الله 'Allah'ın izniyle'	 biiznillâh (3b.7)
erbâ'in اربعين 'tarikatta kırk günlük halvet dönemi'	 erba'inim (7b.8)
Ḥabibullâh حبيب الله 'Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'	 Ḥabibullâh (2a.4)

Aşağıdaki örneklerde ise Arapça kelimelerin damak n'si ile yazıldığı görülmektedir:

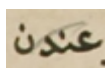
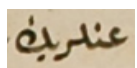
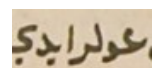
Ar. erkân ارکان 'yöntem, usül'	 erkân (8b.1)
Ar. izn اذن 'müsaade'	 izni (7a.4)
Ar. ilân اعلان 'duyurma, bildirme'	 ilân (2a.12)
Ar. kıtbu'l-ârifin قطب العارفين 'ariflerin en ileri geleni'	 kıtbu'l-ârifin (1b.7)
Ar. Rabbü'l-âlemin رب العالمين 'alemlerin Rabbi'	 Rabbü'l-âlemin (4b.13)

2.1.3. Türkçe kelimelerde farklı yazım ve ayn harfi kullanımı

Metinde *eyit-* kelimesinin oldukça dikkat çekici bir yazım şekline rastlanmaktadır. Bu yazımda *eyitdi* biçimindeki kelimeye yer alan sesler, neredeyse harf harf gösterilmiştir:

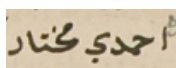
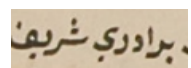
Tür. eyit- ايتدى 'söyle-'	 eyitdi (3b.7)
---------------------------	---

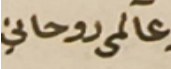
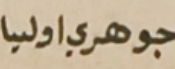
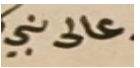
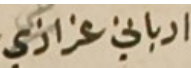
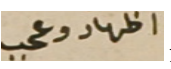
Aşağıdaki Türkçe kelimelerde ise söz başında ayn harfinin kullanıldığı görülmektedir:

 andan (8b.1)	 anların (5b.6)	 avlar idi (9a.12) 'havla-'
--	--	---

2.1.4. Farsça tamlamada izafet kesresinin gösterilmesi

Metinde genellikle Farsça tamlamalarda izafet kesresi gösterilmiştir. Bazı örneklerde ise izafet kesresi و harfi ile yazılmıştır. Aşağıda bunlardan bazıları gösterilmiştir:

و harfi ile	
 Ahmed-i Muhtâr (14a.2)	 birâder-i şerif (4a.10)

 <i>âlem-i rûhâni</i> (3a.15)	 <i>cevher-i evliyâ</i> (4a.9)
 <i>âl-i nebi</i> (2a.3)	 <i>erbâb-ı ğaraz</i> (5b.5)
و harfi ile	
 <i>iẓhâr-u 'acz</i> (13a.6)	 <i>qatl-ü evlâdını</i> (13b.10)
 <i>dâr-u beqâya</i> (4b.13)	

Yukarıda yazım özellikleri bölümünde incelenen hususlar doğrultusunda alınma sözcüklerde orijinal yazımda bulunmayan ünlünün eserde ısrarla yazıldığı görülmüştür. Arapça ve Türkçe ibarelerin eserde farklı yazımları oldukça fazladır. Yine Arapça sözcüklerde damak n'si kullanımı tespit edilmiştir. Türkçe sözcüklerde ayn (ع) harfinin kullanımına rastlanmıştır. Farsça tamlamalarda izafet kesresinin gösterilmesi hususu da dikkat çekici bazı yazım özelliklerindedir. Tüm bunlar alt alta sıralandığında müellifin Klasik Osmanlı imlâsına hâkim olmadığı anlaşılmaktadır.

2.2. Ses bilgisi

2.2.1. Damak uyumu / uyumsuzluğu

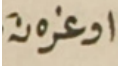
Menâkıbnâme metninde Klasik Osmanlı metinlerinde karşılaşılması çok mümkün olmayan birçok yazım özelliği ve ağız özelliğine rastlamak mümkündür.

Duman, Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait bazı metinlerdeki dil uyumuna aykırı örneklerin, bugün Doğu ve Kuzeydoğu grubu Anadolu ağızlarında ve Trakya ağızlarında biraz daha yoğun olarak görülen uyum dışı kullanımların tarihi şahitleri olduğunu belirtir (2013: 14). Bu metinlerde K sınıfı eklerden -*LIK*, -*MAK*, -*DUK*, -*CAK* eklerinin kelimelere daha çok uyumsuz gelebildiklerini belirten Duman; *gelmaq, düşicaq, görünicaq, biçmaq, girmağa, görmağicün* gibi Türkçe kelimelerle birlikte alıntı kelimeleri belli ağız katmanlarının veya bölgelerinin söyleyiş örnekleri olarak kabul edilmesi gerektiğini değerlendirir (s.14).

Metinde bazı kelime tabanlarında, görülen geçmiş zaman 1. ve 3. çoğul kişi ekinde, (-lık) isimden isim yapma ekinde, (-tIr) fiilden fiil yapma ekinde, (-mAK) mastar ekinde, (-cek) sıfat fiil ekinde, (-dIKCA) zarf fiil ekinde, (-dIKdA) zarf fiil ekinde damak uyumsuzluğu bulunmaktadır. Ayrıca fiil+mağ yapı, fiil+dİĞI yapısında da damak uyumu bulunmamaktadır.

Kelime tabanında

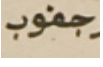
Standart Türkiye Türkçesinde *öğren-* biçiminde yazılan kelimedeki /ğ/ sesi, Arap harfi metinlerde (ك) harfi ile yazılmaktadır. Ancak bu ses metinde (غ) harfi ile yazılmıştır. Dolayısıyla bu yazımdan iki türlü okuma tahmini yapılabilir. Birincisi ön sesin kalın ünlü olduğunu düşündüren okuma: *oğrene*. İkincisi ünlü-ünsüz uyumsuzluğunun varlığını düşündüren okuma: *öğrene*. Aşağıda kelimenin metindeki yazımı gösterilmiştir:

öğren- اوكرنه	 oğrene / öğrene (11b.12)
---------------	--

Aynı durum Arapça *tevbe* sözcüğü için de geçerlidir. *Tevbe* sözcüğü, standart Türkiye Türkçesinde *tövbe* biçimindedir (<https://sozluk.gov.tr/>). Günlük konuşma dilinde *töğbe* biçiminde kullanılan sözcükteki /ğ/ sesi, metinde (غ) harfi ile yazılmıştır. Yine bu yazımdan iki türlü okuma tahmini yapılabilir. Birincisi kendinden önceki sesin kalın ünlü olduğunu düşündüren okuma: *tojbe*. İkincisi ünlü-ünsüz uyumsuzluğunun varlığını düşündüren okuma: *tögbe*. Aşağıda kelimenin metindeki yazımı gösterilmiştir:

tevbe توبه	 toğbe / töğbe (14b.7)
------------	---

Aşağıdaki örnekte ise çek- fiilinde bulunan /k/ sesi, ünlüyle başlayan -Up zarf fiil eki aldıktan sonra k < ğ biçiminde değişikliğe uğramıştır. Kelimenin *çeküp* biçiminde yazımı beklenirken aşağıdaki gibi gayn (غ) harfi ile yazıldığı görülmektedir:

 çegup (1b.11) 'Gör ne mihnetler çegup Limni cezire kahrını'

Metinde fiil, *mihnet çek-* biçimindedir. Burada *çek-* fiilinde dikkat çekici bir husus bulunmaktadır. Oktay Ahmed (2018), Standart Türkçe konuşma dilinde bir ünlü-ünsüz uyumu olduğunu, Makedonya Türk ağızlarında bu uyumun görülmediğini, ince ünlü içeren hecelerde hece sonundaki “k” ve “g” ünsüzlerinin kalın olduğunu vurgular (“k”, “g”): *bekleyebilir < bekleyebilir, çekmek < çekmek, çik < çik, çıktı'ysem < çıktıysam, dirsek < dirsek, ekmek < ekmek, teğ < tek, beğ < bey, vb.* (s. 1474). Buna göre, Makedonya Türk ağızlarında *çek-* fiilinin son sesinin kalın olduğu (*çek-*) anlaşılmaktadır. Aynı durum Limni ağızında da söz konusudur. Tarihi Limni ağızında *çek-* fiilinin son sesinin kalın olduğu (*çek-*) anlaşılmaktadır.

Görülen Geçmiş Zaman 3. Çoğul Kişi Ekinde

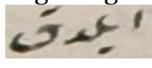
Aşağıdaki örnekte *et-* fiiline gelen görülen geçmiş zaman ekinin ünsüzünün (د) harfi ile yazılması beklenirken (ط) harfi ile yazılmıştır. Bu yazımda, ekin ünlüsünün damak uyumuna aykırı oluşu açık bir şekilde görülmektedir:

انتظر
ettler (1b.13)

Görülen Geçmiş Zaman 1. Çoğul Kişi Ekinde

Aşağıdaki örnekte *eyle-* fiiline gelen görülen geçmiş zaman 1. çoğul kişi ekinin sondaki ünsüzünün (ك) ile yazılması beklenirken (ق) harfi ile yazılmıştır. Bu yazımda, ekin ünlüsünün damak uyumuna aykırı olduğu görülmektedir:

اليدق
eyledık (11a.12)

Usturumcalı Muhammed Hulûsî'nin *Dîvânçe*'sinde de *eyle-* fiiline gelen görülen geçmiş zaman 1. çoğul kişi eki aynı biçimde damak uyumuna aykırı olarak yazılmıştır: eyledık (M 2a 14) (Özdemir 2022b: 160).

-IİK İsimden İsim Yapma Ekinde

Metinde aşağıdaki örnekte -IİK eki damak uyumuna aykırıdır:

ميسنا خيرليغا
misâfirılığā (11a.12)

-tIr Fiilden Fiil Yapma Ekinde

Metinde *et-* fiiline gelen -tIr fiilden fiil yapma ekinin ünsüzü (ط) harfi ile yazılmıştır. Bu yazım ile ekin ünlüsünün damak uyumuna aykırı oluşu açıkça görülmektedir:

انتظرمغه
ettırmağa (11b.20)

-mAK Mastar Ekinde

Metinde kalın ünlü barındıran *buyur-* fiiline gelen mastar ekinin son sesi (ك) ile yazılmıştır. Bu yazımdan (ك) harfinden önceki ünlünün ince ünlü olduğu, dolayısıyla ekin ünlüsünün damak uyumuna aykırı olduğu anlaşılmaktadır:

نزار بيورك
nazar buyurmek (4a.15)

-cAK Sıfat fiil Ekinde

Metinde *et-* fiiline gelen *-cAK* sıfat fiil ekinin son sesi, 3. tekil kişi iyelik ekini aldıktan sonra (ك) yerine (غ) harfi ile yazılmıştır. Ancak bu yazımdan; sıfat fiil ekinin ünlüsünün mü yoksa 3. tekil kişi iyelik ekinin mi damak uyumuna aykırı olduğu anlaşılamamaktadır. Aşağıda iki muhtemel okuma şekli verilmiştir:

ایده جیفینی / ideceğini / idecağını (12b.14)

-dIKdA Zarf fiil Ekinde

Aşağıdaki örnekte *gör-* fiiline gelen *-dIKdA* zarf fiil ekindeki /k/ sesi, bir yerde kaf (ق) harfi ile iki yerde ise kef (ك) harfi ile yazılmıştır:

گوردقده gördukte (6a.4)

گوردکده gördükde (6a.9) (8a.21)

-dIKCA Zarf fiil Ekinde

Aşağıdaki örnekte ise *ol-* fiiline gelen *-dIKCA* zarf fiil ekindeki /k/ sesi, kef harfi ile yazılmıştır:

قاوله رکی kabül olmadıkçe (12b.15)

Fiil+mağa yapısında

Metinde ince ünlü içeren filimsi ile üstüne gelen yönelme durumu eki arasında kalan ses (ك) harfi ile beklenirken (غ) harfi ile yazılmıştır. Metinde fiil + mağa yapısında damak uyumsuzluğu söz konusudur. Aşağıda örnekler gösterilmiştir:

امیر ایلمغه emir eylemağa (8a.20)

انتظر مغه ettırmağa (11b.20)

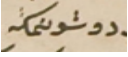

گت مغه gitmağa (9b.2)

گور مغه görmağa (12a.6)

گتور مغه götürmağa (8a.19)

سویل مغه söylemağa (7a.16)

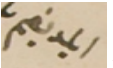
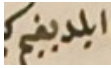
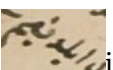
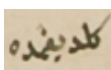
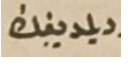
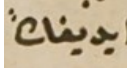
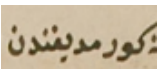
Metinde yalnızca aşağıdaki ince ünlülü iki fiile gelen ekler damak uyumuna uygun yazılmıştır:

 düşünmege (9a.16)	 yemege (13b.14)
---	---

fiil+ -dığım / -dığın / -diği yapısında

Metinde ince ünlülü fiillere gelen -dıK sıfat fiil ekinin son sesi, üstüne iyelik eki aldığıında (ك) harfi yerine (غ) harfi ile yazılmıştır. Bu yazım, metinde oldukça fazladır ve Limni ağzının karakteristik bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

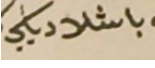
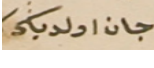
Gülsevin, günümüz Batı Rumeli Türkçesi ağzlarında 1. ve 2. kişi iyelik eklerinden sonra sadece /ı/ kullanıldığını; /i/ gelebilecek durumlarda da /ı/ sesinin olduğunu (ev+ım, ev+ın; ev+ımız, ev+ınız) bildirir (2017: 90). 19. yüzyılda yazılmış olan Menâkıbnâme metninde bu ifadeyi destekleyen birçok tanık bulunmaktadır. Metinde fiilimsiden sonra 1. tekil kişi ve 2. tekil kişi iyelik eki almış örnekler aşağıda verilmiştir:

fiil + -dığım	
 ifade eylediğim (2a derkenar)	 güş eylediğim gibi (7a.10)
 ifade-i hâl eylediğim (2a derkenar)	 geldığımde (13b.16)
fiil + -dığın	
 dilediğin (12a.1)	 Mısrî idiğin (11a.10)
 görmediğinden (4a.5)	

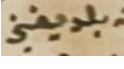
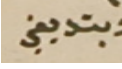
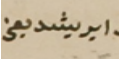
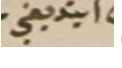
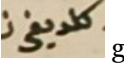
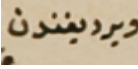
Gülsevin, günümüz Batı Rumeli Türkçesi ağzlarında 3. tekil kişi iyelik ekinin sadece /i/ biçiminde bulunduğunu; /ı/, /u/, /ü/ varyantlarının görülmediğini belirtir (2017: 92).

Aşağıdaki örneklerde kalın ünlü barındıran *başla-* ve *ol-* fiillerine gelen -DIK sıfat fiil ekinin son sesi, (ك) harfi ile yazılmıştır. Bunun sebebi ise Batı Rumeli ağzlarında 3. tekil kişi ekinin sadece /i/ biçiminde gelmesi olmalıdır.

fiil + -diği	
--------------	--

 başladığı (9a.24)	 cân olduğı (9a.24)
---	--

Günümüz Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında 3. tekil kişi iyelik ekinin sadece /i/ biçiminde bulunmasından hareketle yukarıda metinden verilen örnekler esas alınarak metinde yer alan diğer örnekler de fiil + -dığı biçiminde okunmuştur. Metinde geçen örnekler aşağıda verilmiştir:

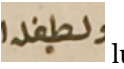
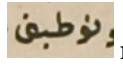
fiil + -dığı	
 bildiğini (11b.19)	 bitdiği (11b.20)
 zahmet erişdiği (3b.5)	 (Yezidin) ettiği (1b.14)
 geldiği zamân (6b.4), (12b.20)	 vardiğinden (5b.10)

2.2.2. Dudak uyumu / uyumsuzluğu

Menâkıbnâme'de dudak uyumuna aykırı birçok veri bulunmaktadır.

Kelime tabanında

Eserde yer alan ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan bazı kelimelerde sonraki hecenin ünlüsünün düz olduğu görölmektedir. Aşağıda bu durumla ilgili örnekler verilmiştir. Burada dikkat çekici husus; Arapça'dan alınma olan *lutf* ve *nutk* kelimelerinde, Türkçede iki ünsüzün yan yana gelmesinden kaynaklanan söyleyiş zorluğu sonucunda ünsüzler arasında türetilen ünlünün düz olmasıdır. Yani metinde *lutf* ve *nutk* kelimeleri, ünlü türemesi sonucu *lutf* ve *nutk* biçiminde düz ünlü yazılmıştır. Bu durum Ada'da konuşulan Türkçenin bir Rumeli ağzı olduğuna dair ipucu sunmaktadır:

 luṭṭıfla (7a.6)	 nuṭṭıḳ (12a.12) (12a.21)
---	--

Aşağıda metinde yer alan dudak uyumuna aykırı kelimelerden örnekler verilmiştir:

<i>Düz ünlü kelimeler</i>	
ḳocı (5b.21)	mümkın (12b.3)

komuşı (6a.6)	ordınığ (6a.11)
kıyı (11a.6)	ötürü (12a.24)
kürsi (9a.10)	
<i>Yuvarlak Ünlülü Kelimeler</i>	
altün (7a.7)	içerü (2b.15) (7b.11)
berü (2b derkenar) (8b.21)	karşu (9a.12) (11a.7) (14a.7)
gerü (4a.16) (5a.1) (6b.22) (7b.2)	yapuşup (5a.10)

Aşağıdaki kelimelerin ise metinde dudak uyumuna uyumlu ve uyumsuz biçimleri birlikte yer almaktadır:

<i>uyumlu</i>	<i>uyumsuz</i>
gündüz (13b.17) (14b.6)	gündiz (4b.6)
korğu (2b derkenar)	korkı (2b derkenar)
Geliboluya (6a.19)	Gelibolıdan (6b.1)
yürüdim (11a.9)	yürüyüp (11a.7)
kendü (9a.13) (11a.23)	kendi (3b.13) (4b.9)

-Ul Fiilden Fiil Yapım Ekinde

Metinde bir örnekte düz ünlülü diz- fiilinden sonra fiilden fiil yapım eki -ül biçiminde yuvarlak ünlülü yazılmıştır:

دیزول دیلر

dizüldiler (10b.2)

-İş Füliden Fiil Yapım Ekinde

Metinde *gör-* fiiline gelen füliden fiil yapım eki *-İş*, bir yerde düz ünlülü yazılmışken diğeri örnekte ünlüsü gösterilmeden yazılmıştır. Ünlüsü gösterilen yazım esas alınarak kelime burada *göriş-* biçiminde okunmuştur:

گوریشدی

görişdi (2a.4)

گوریشورز

görişüriz (6b.8)

-DUr Füliden Fiil Yapım Ekinde

Söz konusu ek, metinde aşağıdaki örneklerde yuvarlak ünlülü olup dudak uyumuna aykırı yazılmıştır:

بیلدورر

bildürir (4a.3)

کیدورر

giydürüp (6a.22)

Ancak aşağıdaki örnekte ise ek, dudak uyumuna uygun biçimde yazılmıştır:

اتتطیرمغه

ettırmağa (11b.20)

Metinde *kal-* fiiline gelen ekin hem uyumlu hem de uyumsuz yazımları görülmektedir:

Uyumlu

Uyumsuz

قالدیروب

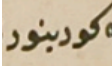
kaldırıp (7a derkenar)

قالدوروب

kaldurup (5a.8), (6a.5)

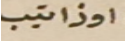
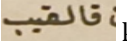
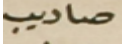
-In Füliden Fiil Yapım Ekinde

Metinde *gör-* fiilinden sonra fiilden fiil yapım eki *-In*, bir yerde düz ünlülü yazılmışken bir yerde ünlüsü gösterilmeden yazılmıştır. Ekin ünlüsü gösterilmeden yazılan kelime, düz ünlülü yazım esas alınarak *görin-* biçiminde okunmuştur:

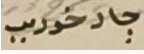
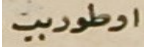
 görünmede (2a derkenar)	 görünür (14a.16)
---	--

-Xp zarf fiil ekinde

Metinde dikkat çekici bir diğer husus ise -Xp zarf fiil ekidir. Aşağıdaki kelimelerde klasik Osmanlı imlasında -up (وب) biçiminde yazılan zarf fiil eki, -ıp biçiminde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak yazılmıştır:

 uzatıp (6a.9)	 kalkıp (9a.21)	 şarıp (8b.10)
---	--	---

Metinde aşağıdaki örneklerde ise alışlagelmedik biçimde bir yazım mevcuttur. Yuvarlak ünlü barındıran *otur-* ve *ur-* fiillerinden sonra gelen zarf fiil eki, -ıp (یب) biçiminde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olarak yazılmıştır. -Xp zarf fiil ekinde düzleşme görülmektedir:

 çarh urıp (7b.14)	 oturıp (7b.14)
--	---

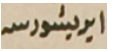

Yuvarlak ünlü barındıran alınma kelimelerde türeyen ünlünün düz olması ve yuvarlak ünlülü fiilden sonra gelen zarf fiil ekinin dudak uyumuna aykırı biçimde düz ünlülü gelmesi, 19. yy. Limni adası ağız ile ilgili verilerdir.

Geniş Zaman Ekinde

Metinde geniş zaman ve üstüne gelen 3. tk. ve 1. çk. ekleri dudak uyumuna aykırı biçimde yazılmıştır.

3. Tekil Kişi

Metinde düz ünlü barındıran fiillere geniş zaman eki yuvarlak ünlülü (-Ur) biçimde gelmektedir. Geniş zaman 3. tk. ekinin Ada ağızında dudak uyumuna aykırı olduğu görülmektedir. Örnekler aşağıda verilmiştir:

 bilür (2a derkenar) (4a.3)	 dénür (3b.3)
 erişürse (12a.4)	 gelür (2b.15), (5a.7)

Ancak düz ünlülü *yat-* fiiline gelen geniş zaman ekinin, -Ar biçiminde yazılması beklenirken -Ir biçiminde düz ünlülü yazıldığı görülmektedir:

یاتیر yatır (13b.20)

1. Çoğul Kişi

Metinde yuvarlak ünlülü -Ur geniş zaman eki alan fiile gelen 1. çoğul kişi eki aşağıdaki örneklerde düz ünlülüdür:

گوریشورز گوریşوریز (6b.8)

اولنوریز cem' olunuruz (3a.14)

Ancak metinde gör- fiiline gelen geniş zaman eki düz ünlülü -Ir ile yazılmış; sonrasında gelen 1. çoğul kişi eki ise yuvarlak ünlü ile yazılmıştır:

گوریزوز گوریرüz (3a.2)

Metinde et- fiiline gelen -Ar geniş zaman ekinden sonra 1. çoğul kişi ekinin ünlüsü yuvarlak ünlülüdür:

البدہ روز ricâ ederüz (9b.8)

Farsça tamlamalarda izafet kesresinde yuvarlaklaşma

Metinde Farsça tamlamalarda izafet kesresinin yuvarlaklaştığı görülmektedir. Aşağıdaki Farsça tamlamalarda ise izafet kesresi و harfi ile yazılmıştır:

اظہار وعجب izhâr-u 'aciz (13a.6)

فکر اولادینی katl-ü evlâdını (13b.10)

داروبقایہ dâr-u beqâya (4b.13)

Metindeki bir tamlamada ise izafet kesresi hem ی ile hem de و ile yazılmıştır:

ی ile

حابس زندان hâbs-i zindân (3b.14)

و ile

حبس زندان hâbs-ü zindân (13b.9);

حبس و زندان hâbs-ü zindân (6b.23)

Bağlama edatında düzleşme

Metinde bağlama edatı (و) harfi yerine (ی) harfi ile yazılmıştır. Bu yazımda bağlama edatında düzleşme olduğu görülmektedir. Örnekler aşağıda verilmiştir:

جانی کوئلدن (9b.6)	cân ı gönülden	سای غیره (9b.6)	sây ı ğayrete	یری کوك yer i gök (14a.9)
-----------------------	----------------	--------------------	---------------	------------------------------

2.2.3. Ses olayları

2.2.3.1. Ünlüler

2.2.3.1.1. Değişme

a < ā değişmesi

Metinde *nasîb* kelimesindeki /a/ sesi (ا) ile gösterilmiş ve elif harfinin üstüne med işareti konularak yazılmıştır:

Ar. naşib نصيب 'kısmet'	نَاسِبْدِر nāsibdir (3b.11)
-------------------------	--------------------------------

e < i değişmesi

Metinde alınma iki kelimedede orijinal yazımda bulunmayan /e/ sesi, (ع) ile gösterilmiştir:

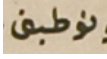
Ar. cevâb جواب	جِیَوَابْدِه civâbında (5b.7)
Ar. mübâşeret مباشرت 'bir işe başlama'	مُوبَاشِرِت mübâşiret (7a.14)

2.2.3.1.2. Türeme

ı türemesi

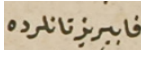
Metinde alınma kelimeler olan *lutf* ve *nutk* kelimelerinde iki ünsüz arasında ses türemesi olmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde *lütuf* ve *nutuk* biçiminde olan kelimeler, metinde *ı* türemeli biçimdedir:

Ar. lutf لطف	لُطْفِلَا luţfla (7a.6)
--------------	----------------------------

Ar. nuṭṭ نطق	 nuṭṭ (12a.12) (12a.21)
---------------------------	--

i türemesi

Metinde alınma kelimelerde i türemesi yaygındır ve düzenli olarak gösterilmiştir.⁴ Aşağıdaki örnekte ise farklı bir durum söz konusudur. Standart Türkiye Türkçesinde *kabristan* biçiminde olan kelime metinde, i türemeli biçimde *kabiriztān* olarak yazılmıştır:

Ar.+Far. قبرستان	 kabiriztānlarda (10b.17)
------------------	--

2.2.3.2. Ünsüzler

2.2.3.2.1. Değişme

c < ş değişmesi

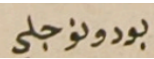
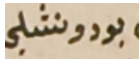
Ağız ile ilgili yapılan çalışmalarda c < ş ve ç < ş değişmesi genellikle Kıpçak Türkçesi özelliği olarak değerlendirilmektedir. Ancak Gürer Gülsevin “*Türkiye Türkçesinde Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (ç>ş Değişmesi)*” adlı çalışmasında bu değişimi Kıpçakça unsur olarak değerlendirirken temkinli olunması gerektiğini belirtir:

Türkiye Türkçesi ağızlarında kapalı hecenin son sesi konumunda iken yaygın olarak görülen ç > ş değişmesi, Kıpçakçanın sadece bir kolunda ve her şartta (başta, iki ünlü arasında, kapalı hece sonunda) görülen ç > ş değişmesinden farklı bir olaydır. Kapalı hecenin son sesi durumunda ç > ş değişmesi, Anadolu'nun sadece belirli bölgelerinde değil, tamamına yakınında görülmektedir. Hatta, Anadolu sahası dışındaki (Đran, Irak, Azerbaycan, Türkmenistan, Bulgaristan) Oğuzlarda da, bu konumda iken ç > ş değişmesi olur (Gülsevin 2008: 385).

Metinde bir kelimedede c < ş değişimine, iki ünlü arasında rastlanmaktadır. *Necāt* kelimesindeki /c/ sesi, (ش) harfi ile yazılmıştır:

Ar. necāt نجات ‘kurtuluş’	 neşād (14a.12)
--	--

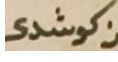
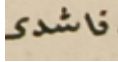
Aşağıdaki kelimenin ise metinde hem ج harfi ile hem de ش harfi ile yazımına rastlanmaktadır:

 Budunucli (6a.21)	 Budunuşli (6a.7) (6b.11)
---	--

ç < ş değişmesi

⁴ bkz. Alınma sözcüklerde ünlü gösterimi

Metinde aşağıdaki örneklerde söz konusu değişim kapalı hecenin son sesinde olmuştur:

göç-	 göşdi (10a.3)
kaç-	 kaşdı (13b.23)

$\eta < n$ değişmesi

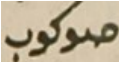
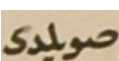
Osmanlı Türkçesi metinlerinde kef harfi ile gösterilen damak n'si, metinde bazı kelimelerde nun harfi ile yazılmıştır. Bu kelimelerde damak n'sinin diş n'sine değişimi söz konusudur. Aşağıda bu kelimelerden bazıları gösterilmiştir:

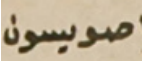
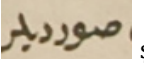

 ana (5a.6) 'ona'	 deniz (2b.15)
 anlasun (14b.19)	 dinledi (10b.5)
 bana (5b.3)	 benzi (3b.13)

Gülsevin (2017), XVII. yüzyıl Rumeli ağızlarında $\eta < n$ değişmesinin varlığından bahsederken, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde edebî dil ile yazılan yerlerde ve başka ağızların konuşulduğu bölümlerde hep kef ile / η / yazılmış olmasına rağmen, Rumeli Türkçesiyle konuşma örnekleri verilirken birçok örnekte sesin “nun” ile kaydedilmiş olduğunu (celdün ‘geldin’) belirtir (s. 58). Günümüz Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında ses, diş n'sine dönmüştür (Gülsevin 2017: 58).

$s > \text{ş}$ değişmesi

Metinde karşımıza çıkan dikkat çekici bir diğer husus da ön sesin (س) harfi ile yazıldığı *sök-*, *söyle-*, *söv-*, *sür-* fiillerinin (ص) harfi ile yazılmasıdır. Metindeki örnekler aşağıda gösterilmiştir:

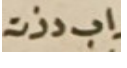
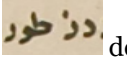
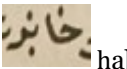
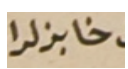
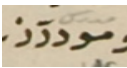
 şöküp (10b.12) 'sök-'
 soyledi (2a.10); (10b.5) 'söyle-'

	şoysün (12a.10) 'söv-'
	şurdiler (1b.12); (1b.15) 'sür-'
	şuruldi (8a derkenar) 'sür-'

Metinde yer alan bu örnekler, ince ünlü içeren hecelerde hece başındaki “s” ünsüzünün kalın olduğunu göstermektedir.

s < z değişmesi

Metinde s < z değişmesi birçok örnek ile tanıklanmaktadır. Dolayısıyla s < z değişmesi tarihi Limni ağız için karakteristik bir özelliktir. Aşağıdaki kelimelerde ön sesteye ve iç sesteki değişmelerden bazıları gösterilmiştir:

-s- < -z-	
Far. ābdest ابديست 'abdest'	 abdezt (10b.19)
Far. destūr دستور 'izin'	 dezṭūr (7a.3)
-s < -z	
Ar. habis خبيث 'kötü, alçak kişi'	 habiz (8b.3); habizler (2a.15)
Ar. müderris مدرس 'medrese hocası'	 müderriiz (8b.21)

Limni adasının köy isimlerinin yazıldığı tahrir defterlerinde; adadaki köylerin yarısından fazlasının isminin 'kâtip faktörü' dolayısıyla defterden deftere farklılık gösterdiği kaydedilmiştir (Demircan 2014: 108). Söz konusu köy isimleri şunlardır: Romanos/Romanoz, Mondroz/Mondroz/Mondoroz, Ankaryanos/Ankaryanoz, Pesregos/Peşregoz, Sardes/Sardez, Kortos/Kortoz, Lefkos/Lakkoz, Tanos/Tanoz, Krimlades/Krimladez, Virtos/Veritoz (Demircan 2014: 107)

Limni adasının tahririni gerçekleştiren heyet içinde ya da heyete yardımcı olan ve adadaki yerleşim isimlerini orijinal biçimleriyle ifade edebilen adalı kimseler olduğunu öngörmenin güç olmadığını belirten Demircan, buna rağmen defterdeki isimler ile orijinal isimler arasındaki farklılığın; yerleşim isimlerinin tamamının Türkçe olamaması ile yakından ilişkili olduğunu, kâtiplerin telaffuz edebildikleri kadarıyla yerleşimleri deftere kaydettiklerini belirtir (2014: 110). Buradaki adalı kimselerin dilinde s < z değişmesi çoktan gerçekleşmiş olmalıdır ve adalı kişiler, köy isimlerini Limni ağzına göre kaydetmişlerdir. *Menâkıbnâme* metninin müellifi Abdî-i Siyâhî de adalı biridir ve eserinde s < z değişmesini birçok kelimedede kaydetmiştir.

2.2.3.2.2. Türeme

h türemesi

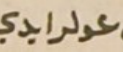
Metinde aşağıdaki kelimelerde son seste *h* türemesi görülmüştür:

Far. pādīšāh < paşa	 paşah (3a.3), (3a.10), (6a.2) 'paşa'
Ar. şifā شفاء 'derman, deva'	 şifāh (14b.20)
Ar. yevmü sālīs ثالث < salı 'üçüncü gün, salı'	 yevm-i şalıh (8b.3)

2.2.3.2.3. Düşme

h düşmesi

Metinde bir örnekte ön seste *h* düşmesi görülmektedir. Ayrıca ön sesin ünlüsü, (ع) harfi ile yazılmıştır:

havla-	 avlar idi (9a.12)
--------	---

Kelime başında *h* - < Ø olayı Türkiye Türkçesinin birçok ağzında görülmektedir; ancak bu özellik Rumeli ağzlarının hem Batı hem de Doğu gruplarında yaygın ve karakteristiktir (Gülsevin 2017: 67). Komşu dillere geçen Türkçe kelimelerde de *h* düşmesi görülebilmektedir: *azırlık* (Makedonca) 'hazırlık', *aznadar* (Sırpça) 'hazinedar', *ekim* (Makedonca) 'hekim', *ale* (Makedonca) 'hela', *enuz* (Bulgarca) 'henüz' (Karaağaç 2008): 362-364).

2.3. Biçim bilgisi

2.3.1. İsim durum eklerinin birbiri yerine kullanımı

2.3.1.1. Belirtme durumu ekinin diğer isim durum eklerinin yerine kullanılması

Eserde belirtme durumu eki, yalın durum yerine, yönelme durumu yerine bazen de vasıta durumu yerine kullanılmıştır.

Yalın Durum Yerine

Eserde, cümlelerin bağlamına göre bazı kelimelerin yalın biçimde gelmesi beklenirken bu kelimelerde fazladan belirtme durumu eki kullanıldığı tespit edilmiştir. Eserde bu örnekler oldukça dikkat çekicidir. Fazladan belirtme durumu çoğunlukla yardımcı fiille kurulan birleşik fiil yapılarında alınma sözcüğe eklenmiştir. Dolayısıyla söz konusu husus; tarihi Limni ağızına ait bir özellik olarak değerlendirilebilir. Tespit edebildiğimiz örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

defni et-	bu maķâmnda dağı defni edesün (7b.5)
devri eyle-	Çünkü şubh-ı kâzib devri eyledi (9a.13)
gasli eyle-	Hâzret-i Şeyhîñ mübârek cesetîñ ğaşli eyledim (7b.18)
hapsi eyle-	Mısrîyi ... zindânına gönderüp hapsi eyledi (2a.13); Biz seniñ ilmini şu divârîñ içine hapsi eyledik. (9a.22)

Yardımcı fiille kurulan birleşik fiil yapısından başka aşağıdaki örneklerde de fazladan yükleme durumu ekinin kullanılması söz konusudur:

şimdi pederini bunda gelmiş idi (4a.8-9)
pir-zâdemiz taze ve tıflı idi. (8a.19)

1696 yılında kaleme alınan bir maktel-i Hüseyin metni olan Tuhfetü's-Şühedâ adlı eserde de yalın durum yerine belirtme durumu eki kullanılmıştır. Elde tek nüshası bulunan eserin müellifi Muhammed bin Hacı Hasan hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmamıştır. Üzerinde tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılan eser, yer yer Rumeli Türkçesine ait özellikler göstermektedir.⁵ 346 varaklık hacimli bir eser olmasına rağmen yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerde alınma sözcüğüne fazladan belirtme

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, B. (2022). *Tuhfetü's-Şühedâ (Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Doktora tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

durumu eklenmiş bir örnek tespit edilememiştir. Tespit edilen örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Hz. Sultân-ı Kerbelâ-yı cihân İmâm-ı Hüseyiniñ ser-i pâkiyile sâyir başları bile olsun ve Kûfeye bile girsin” dëyü emr eyledi 267b.13;

Kerem eyle şol başları bizden alarğa uzak gitsin 286a.9;

Dünyâ[da] hep adın işitdügin şeyleri hep görüne. 328a.7;

Hz. Şöhrebânü[ya] ol uçkuru Yezdecir Şâh hazîne-sinden vërilmişdi 332a.15;

Şâm-ı şerîfde ol başı çarşu içinde dururdu. 338a.5 (Özdemir 2022a: 153)

Yönelme Durumu Yerine

Eserde aşağıdaki örneklerde belirtme durumu eki yönelme durumu yerine kullanılmıştır:

Sizlerden kim gidüp Şeyh Mısırî hazretlerini yetişüp niyâzım tebrik êde (6a.13)
Derviş Hasan bendelerini ‘avdete ruhsat vërmeyüp hizmete kaldı. (7a.23)
ricâ ederüz ki bu zâtı şânına lâyıq bir hizmet vëresün (9b.8)
Şeyhini ve piri dañi Mısırî nazarıyle nazâr eyle (12a.20)

Vasita Durumu Yerine

Eserde aşağıdaki örnekte belirtme durumu eki vasita durumu yerine kullanılmıştır.

paşah oğlunuz efendimi görüşmek için kocı irsâl eyledi (6a.2)

Yukarıda bahsedilen Tuhfetü’ş-Şühedâ adlı eserde de belirtme durumu ekinin vasita durumu yerine kullanıldığı görülmüştür:

“Kuruyaçak elinçe-ki kâmişla ol mübârek ağzımı, dişlerini oynarsın bre mel’ün, peñid, münâfık!” dedi. 287b.2-3 (kuruyası elindeki kâmişla ol mübârek ağzıyla, dişleriyle oynarsın)

Ben Kûfe şehrinde Hz. İmâm-ı cihân Sultân-ı Kerbelâ Hüseyin-i Mazlûmın başlarımı Şâma geldiği zamân bileydüm 303a.4 (Ben Kufe şehrinde Hz. İmam-ı cihan Sultan-ı Kerbela Hüseyin-i Mazlumun başlarıyla geldiği zaman birlikteydim) (Özdemir 2022a: 153-154)

2.3.1.2. Yönelme durumu ekinin diğer isim durum eklerinin yerine kullanılması

Eserde yönelme durumu eki bazı örneklerde bulunma durumu ve belirtme durumu yerine kullanılmıştır.

Bulunma Durumu Yerine

Bir gün Eğriboz sefune-lerinden bir sefine gelüp Limni ceziresine bir miqdâr sâkin oldı (3b.15-16)

gerü cāmî-i şerifin çapısına durdı (7b.3)

Gördüm Hâzret-i Şeyhi derhâhın icine (11b.8)

Öñüne ben evlâdiyım Siyâhî giysem bu gün (13b.23)

Belirtme Durumu Yerine

kendüne dahı evlâd muhabbeti aldar (4b.12)

2.3.1.3. Bulunma durumu ekinin diğeri isim durum eklerinin yerine kullanılması

Eserde, bulunma durumu ekinin bazı örneklerde yönelme durumu yerine kullanıldığı görülmüştür.

Yönelme Durumu Yerine

ol sâ'at makfilden mukâbele ortasında atıldı (5a.9)

yere koymayalar ve su içinde atmayalar (7a derkenar)

Çünkü bu emir-nâmeler temâm eyledi, seccâde altında koyup demirleri aldı (7b.9)

gece vâkırasında görse kim bir çarye çurbında gelmiş (11a.6)

2.3.1.4. Ayrılma durumu ekinin diğeri isim durum eklerinin yerine kullanılması

Eserde ayrılma durumu ekinin aşağıdaki örneklerde yönelme ve bulunma durumu yerine kullanıldığı görülmüştür.

Yönelme Durumu Yerine

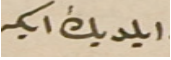
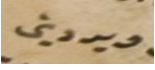
Zâkirbaşı anı görüp ol sâ'at ayağından yapuşup semâhane çapısı tarafına sürüdü (5a.10)

Bulunma Durumu Yerine

bizler bu dervişin ardından nemâz kılmamız. (2b.6)

2.3.2. Görülen geçmiş zaman 2. tekil kişi eki: -dİnI yapısı

Metinde iki örnekte dikkat çekici bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Görülen geçmiş zaman 2. tekil kişi eki bu örneklerde -dİnI / -dİnI biçiminde gelmektedir.

	Mısırî eyitdi: “Yâ hâtûn bana bir su’âl <i>eylediği</i> ki cevâbım benden ziyâde nâr-ı şediddir.” (11a.17)
	“Yâ Resûlullâh ne ‘aceb mübârek ağzın yarını <i>verdini?</i> ” (7a derkenar)

2.3.3. fiil + -mağa dile- fiil yapısı / fiil + -mağa murâd eyle- yapısı

Metinde aşağıdaki örneklerde; *dile-* ve *murad eyle-* fiillerinin, kendinden önce gelen fiilimsiye belirtme durumu yerine yönelme eki getirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir:

<i>fiil + -mağa dile-</i>
Birbirini kelp <i>yimege dilerler</i> cümle seg Kimi hınzır kimi İblis kimi şeytân fikrine (13b.14)
Devletin tahtın <i>dilerdi</i> çün elinden <i>almağa</i> Yoğsa katl-ü evlâdını hem ırzını <i>yağmağa</i> (13b.10)
<i>fiil + -mağa murâd eyle-</i>
Çünkü pir-zâdemiz taze ve tıflı idi, bu sözlerine uyup <i>emir eylemağa murâd eyledi</i> (8a.20)

Tuhfetü's-Şühedâ adlı eserde de söz konusu yapı, *-mağa iste-* biçiminde karşımıza çıkmaktadır:

Karındaş, bir yılan ki 'azâb için yaradıldı saña 'azâb etmege istemez 10b.6

"Yâ İmâm-ı Hüseyn niçün istemezsiñ yazmağa 107b.15

"Yâ Emirü'l-mü'minîn, billâhi seni isterem almağa" dedi 105a.6 (Özdemir 2022a: 204)

Bugünkü Kuzey Makedonya'nın Usturumca şehrinde doğup yetişmiş olan Muhammed Hulusî tarafından 1737 yılında kaleme alınan Dîvânçe'de fiil + *-mağa iste-*, fiil + *-mağa dile-* yapısında birçok örnek tarafımızdan tespit edilmiştir:

Ey Hülûşî isteriseñ anlamağa kendüni / Bende ol bir mürşide kim ârif-i devrân ola (M 12b 12)

İsteriseñ Hülûşî koğmağa bûy-ı 'irfân / Oki ledünnî 'ilmün bu gülistân içinde (M 13b 12)

Ben dilerdim 'ışk elinden bir kadeh nüş etmege / Lîk gönüm uymadı bana hevâdâr olmadı (M 14a 9)

Eger kurb-ı ev ednâya dileriseñ varmağa sâlik / Olupdur bu vuşlûñ reh-nümâsı meclis-i tevâhid (M 5a 21) (Özdemir 2022b: 166).

Julian Rentzsch 'Batı Rumeli Türkçesinde Yardımcı Yapılar' adlı makalesinde Batı Rumeli ağızlarında *iste-* yardımcı fiilini içeren yapılarda isim-fiil ile yönelme durumunun kullanımından bahseder ve Adakale ve Vidin ağızından örnekler sunar (2013: 329):

-Çocuk kızı kesmege isterse de kıyamaz.

(Çocuk kızı kesmek istese de kıyamaz.) (Adakale)

-İkanmağa istemesse, ekmek yemege istemesse, bari bir kave içsin.

(Yıkanmak istemezse, ekmek yemek istemezse, bari bir kahve içsin.) (Vidin)

Yukarıda eserlerden verilen örneklerden sonra şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: *iste-*, *dile-*, *murad eyle-* fiillerinin kendinden önceki fiilimsiye belirtme durumu yerine yönelme durumu eki getirilerek kullanılmasıyla oluşturulan (*-mağa iste-* / *-mağa dile-* / *-mağa murad eyle-*) yapıları Limni adası, Usturumca, Adakale ve Vidin ağızlarında art zamanlı ve eş zamanlı olarak tanıklanmıştır.

Sonuç

Abdî-i Siyâhî'nin bilinen tek eseri *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî*'dir. Menâkıbnâme'nin içinde Siyâhî mahlasıyla şiirleri vardır. Abdî-i Siyâhî aynı zamanda Menâkıbnâme'nin bulunduğu el yazmasının başında yer alan Niyâzî-i Mısrî'nin Dîvân'ının da müstensihidir.

Abdî-i Siyâhî, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî*'yi Klasik Osmanlı Türkçesi ile değil, 19. yüzyıl Rumeli Türkçesi Limni adası ağızı ile yazmıştır.

Abdî-i Siyâhî'nin *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî* adlı eseri üzerinde yapılan dil incelemesi sonucunda 19. yüzyıl Rumeli Türkçesi Limni adası ağızı ile ilgili şu bulgulara ulaşılmıştır:

1. Metinde bazı kelime tabanlarında (*oğrene* / *öğrene* (11b.12), *toğbe* / *tögbe* (14b.7)) , görülen geçmiş zaman 1. ve 3. çoğul kişi ekinde (*ettuler* (1b.13), *eyledik* (11a.12)), (-lık) isimden isim yapma ekinde (*misâfirliğâ* (11a.12)), (-tır) fiilden fiil yapma ekinde (*ettırmağa* (11b.20)), (-mAK) mastar ekinde (*nazar buyurmek* (4a.15)), -(cek) sıfat fiil ekinde (*ideceğini* / *idecağını* (12b.14)), (-dIKCA) zarf fiil ekinde (*kabül olmadıkçe* (12b.15)), (-dIKda) zarf fiil ekinde

(*gördukte* (6a.4)) damak uyumsuzluğu bulunmaktadır.

2. Metinde ince ünlü içeren fiilimsinin üstüne gelen yönelme ekinde (fiil + mağa yapısı) damak uyumsuzluğu vardır (*emir eylemağa* (8a.20), *görmağa* (12a.6)).

3. Metinde ince ünlü içeren fiilimsinin üstüne gelen 1., 2. ve 3. tekil kişi iyelik ekinde (fiil+ -dığım / -dığın / -dıği yapısı) damak uyumsuzluğu vardır (*ifāde eyledüğim* (2a derkenar), *diledüğün* (12a.1), *başladığı* (9a.24)).

4. Metinde *lutf* ve *nutk* kelimeleri, ünlü türemesi sonucu *lutf* (7a.6) ve *nutk* (12a.12) (12a.21) biçiminde düz ünlülü yazılmıştır.

5. Metinde Ul- fiilden fiil yapım ekinde (*dizüldiler* (10b.2)), fiilden fiil yapım eki -Iş (*görüüriz* (6b.8)), -DUr fiilden fiil yapım ekinde (*bildürir* (4a.3)), -In fiilden fiil yapım ekinde (*göürinür* (14a.16)) dudak uyumsuzluğu bulunmaktadır.

6. Metinde geniş zaman ve üstüne gelen 3. tk. ve 1. çk. ekleri dudak uyumuna aykırı biçimde yazılmıştır (*dénür* (3b.3), *görüüriz* (6b.8), *ricā ederüz* (9b.8)).

7. Metinde yuvarlak ünlülü fiilden sonra gelen -Xp zarf fiil ekinde düzleşme görülmektedir (*çarh urıp* (7b.14), *oturıp* (7b.14)). Metinde ayrıca bağlama edatında da düzleşme görülmektedir (*cān ı göñülden* (9b.6), *yer i gök* (14a.9)).

8. Metinde a < ā değişmesi (*nāsibdir* (3b.11)), e < i değişmesi (*civābında* (5b.7)) görülmektedir.

9. Metinde c < ş değişmesi (*neşād* (14a.12) ‘necat’), ç < ş değişmesi (*göşdi* (10a.3), *kaşdı* (13b.23)) görülmektedir.

10. Metinde ŋ < n değişmesi görülmektedir: (*dinledi* (10b.5) *anlasun* (14b.19)).

11. Metinde karşımıza çıkan dikkat çekici bir diğer husus da ön sesin (س) harfi ile yazıldığı sök-, söyle-, söv-, sür- fiillerinin (ص) harfi ile yazılmasıdır (*şoküp* (10b.12), *şoyledi* (2a.10); (10b.5), *şoysün* (12a.10), *şurdiler* (1b.12); (1b.15)).

12. Metinde s < z değişmesi tarihi Limni ağzı için karakteristik bir özelliktir (*abdezt* (10b.19), *deztür* (7a.3)).

13. Kelime başında h düşmesi Rumeli ağızlarında yaygın ve karakteristiktir. Metinde kelime başında h düşmesi görülmektedir (*avlar idi* (9a.12) ‘havla-’).

14. Metinde bazı kelimelerde son seste h türemesi görülmüştür (*paşah* (3a.3) ‘paşa’, *şifāh* (14b.20) ‘şifa’).

15. Metinde isim durum ekleri birbiri yerine kullanılmıştır. Burada en çok dikkati çeken husus; belirtme durumu ekinin yalın durum yerine kullanılmasıdır. Fazladan belirtme durumu çoğunlukla yardımcı fiille kurulan birleşik fiil yapılarında alınma sözcüğe eklenmiştir (*defni et-* (7b.5) ‘defnetmek’)

16. Görülen geçmiş zaman 2. tekil kişi eki bu örneklerde -dInI / -dInI biçiminde gelmektedir

(*su âl eylediñi* (11a.17), *verdini* (7a derkenar)).

17. Metinde aşağıdaki örneklerde; *dile-* ve *murad eyle-* fiillerinin, kendinden önce gelen fiilimsiye belirtme durumu yerine yönelme eki getirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir (*elinden almağa dilerdi* (13b.10)). Batı Rumeli ağızlarında iste- yardımcı fiilini içeren yapılarda isim-fiil ile yönelme durumunun kullanımı söz konusudur.

Bu çalışma ile birlikte Abdî-i Siyâhî'nin *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî* adlı eseri merkeze alınarak 19. yy. Rumeli Türkçesi Limni adası ağız özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Elbette Arap harfli bir metinde Rumeli Türkçesinin tarihi bir ağızını tespit etmeye çalışmak, oldukça zordur. Özellikle tespit edilen verileri Rumeli Türkçesi özellikleri kapsamında değerlendirmeye çalışmak ve okuma biçimleri teklif etmek de aynı oranda müşkül olmuştur. Bu çalışma bir deneme mahiyetindedir. Ulaşılan bulguların, aynı dönemde ve aynı sahada üretilmiş başka eserlerle karşılaştırılması gerekmektedir. Arap harfli metinden Rumeli Türkçesinin tarihi bir ağızını tespit etmeye çalışırken okuma ve değerlendirme hataları yapmış olma ihtimalini kabul ederek bu çalışmanın alana katkı sağlamasını umut ediyoruz.

Kaynakça

- Abdî-i Siyâhî. *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî*. Ankara Milli Kütüphane. Nu: A/7947.
- Aşkar, M. "Niyâzî-i Mısırî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/niyazi-i-misri#1> (12.03.2024).
- Bıçak, H. (2022). Geçmişten günümüze Foça ve mübadilleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 2/2, 187-203.
- Demircan, Yasemin (2014). *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Duman, M. (2013). Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine. *Makaleler Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*. İstanbul: Kesit Yayınları. s. 11- 20.
- Emecen, F. "Limni", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/limni> (16.02.2024).
- Gülsevin, G. (2008). Türkiye Türkçesinde Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (ç>ş Değişmesi). *Turkish Studies*. 3/3: 378-387.
- Gülsevin, G. (2017). *XVII. Yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oktay, A. (2018). Makedonya Türk Ağızları: Geçmiş ve Bugünkü Durumu. *Ulakbilge*, cilt 6 (29), 1463-1482.
- Özdemir, B. (2022a). *Tuhfetü's-Şühedâ (Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*. [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Özdemir B. (2022b) . Muhammed Hulûsî Ustrumcavî'nin Dîvânçe'sinde Batı Rumeli Türkçesi'ne Dair İzler. *Dil Araştırmaları*, 16(31), 155-171.
- Rentzsch, Julian (2013). "Batı Rumeli Türkçesinde Yardımcı Yapılar". *Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe"* (14-16 Kasım 2013) (C 1, s. 327- 340). Beder Üniversitesi. Tiran.
- Tansel, F. A. (haz.) (1989). *Ziya Gökalp Külliyyatı II Limni ve Malta Mektupları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tatçı, M. (2021). *Limni'de Sürgün Bir Veli*. İstanbul: H Yayınları.